

MINNATDORCHILIK NUTQIY AKTINING MILLIY-MADANIY XUSUSIYATLARI: INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI QIYOSIDA

Nishonova Yulduzoy Abdulxamidovna

Annotatsiya: *Ushbu maqolada minnatdorchilik nutqiy aktining milliy-madaniy xususiyatlari ingliz va o'zbek tillari qiyosida tadqiq etiladi. Minnatdorchilik muloqot jarayonida insonlar o'rtasidagi hurmat, e'tibor, samimiylik, ijtimoiy yaqinlik va odob me'yorlarini ifodalovchi muhim kommunikativ hodisa sifatida talqin qilinadi. Shuningdek, ingliz va o'zbek tillarida minnatdorchilik aktining milliy mentalitet, madaniy qadriyatlar va nutqiy etiket me'yorlari bilan uzviy aloqasi ochib beriladi.*

Kalit so'zlar: *minnatdorchilik, nutqiy akt, lingvomadaniyat, lingvopragmatika, milliy-madaniy xususiyat, kommunikativ vaziyat, nutqiy etiket, ingliz tili, o'zbek tili, qiyosiy tahlil.*

Аннотация: *В данной статье исследуются национально-культурные особенности речевого акта благодарности в сопоставлении английского и узбекского языков. Благодарность рассматривается как важное коммуникативное явление, выражающее уважение, внимание, искренность, социальную близость и нормы речевого этикета в процессе общения. Особое внимание уделяется связи речевого акта благодарности с национальным менталитетом, культурными ценностями и этикетными нормами английского и узбекского народов.*

Ключевые слова: *благодарность, речевой акт, лингвокультура, лингвопрагматика, национально-культурная особенность, коммуникативная ситуация, речевой этикет, английский язык, узбекский язык, сопоставительный анализ.*

Annotation: *This article investigates the national and cultural features of the speech act of gratitude in English and Uzbek from a comparative perspective. Gratitude is interpreted as an important communicative phenomenon that reflects respect, attention, sincerity, social closeness and the norms of speech etiquette in interpersonal communication. Special attention is given to the relationship between the speech act of gratitude and national mentality, cultural values and etiquette norms in English and Uzbek linguistic communities.*

Keywords: *gratitude, speech act, linguoculture, linguopragmatics, national-cultural feature, communicative situation, speech etiquette, English language, Uzbek language, comparative analysis.*

KIRISH

Til inson tafakkuri, madaniyati va ijtimoiy munosabatlarini aks ettiruvchi eng muhim vositalardan biridir. Har bir xalqning muloqot madaniyati, odob-axloq me'yorlari, hurmat va e'tibor ifodalari, avvalo, uning nutqiy xulq-atvorida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan minnatdorchilik nutqiy akti insonlar o'rtasidagi ijobiy munosabatlarni mustahkamlovchi,

muloqot jarayonida samimiylik, ehtirom, ijtimoiy yaqinlik va madaniy qadriyatlarni ifodalovchi muhim kommunikativ hodisa sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Nutqiy aktlar nazariyasida minnatdorchilik inson tomonidan boshqa bir shaxsning yordami, e'tibori, qo'llab-quvvatlashi yoki ijobiy munosabatiga javoban bildiriladigan kommunikativ harakat sifatida talqin qilinadi. Biroq minnatdorchilik faqatgina oddiy odob ifodasi emas, balki muayyan ijtimoiy vaziyat, madaniy muhit, suhbatdoshlar o'rtasidagi munosabat darajasi, yosh, maqom, rasmiylik va norasmiylik kabi omillar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan murakkab lingvopragmatik hodisadir. Shu sababli ushbu nutqiy akti turli tillar misolida qiyosiy o'rganish til va madaniyat o'rtasidagi uzviy aloqalarni chuqurroq anglash imkonini beradi.

Ingliz va o'zbek tillarida minnatdorchilik bildirish shakllari o'ziga xos milliy-madaniy asosga ega. Ingliz muloqot madaniyatida minnatdorchilik ko'pincha ijtimoiy masofa, shaxsiy hudud, rasmiy odob va individual munosabatlar bilan bog'liq holda qo'llanadi. O'zbek muloqot madaniyatida esa minnatdorchilik ifodalari ko'proq hurmat, duogo'ylik, samimiylik, yosh va maqomga e'tibor, oilaviy hamda jamoaviy qadriyatlar bilan uyg'unlashgan holda namoyon bo'ladi. Bu holat har ikki til vakillarining kommunikativ xulq-atvori, madaniy tafakkuri va ijtimoiy munosabatlarni baholash mezonlari turlicha ekanligini ko'rsatadi.

ASOSIY QISM

Minnatdorchilik nutqiy akti insonlar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi, muloqotda hurmat, e'tibor, samimiylik va ijobiy munosabatni ifodalovchi muhim kommunikativ hodisalardan biridir. Nutqiy aktlar tizimida minnatdorchilik ekspressiv xarakterga ega bo'lib, u so'zlovchining ichki hissiy munosabati, adresatga nisbatan ijobiy bahosi va ijtimoiy odob me'yorlariga amal qilishini namoyon etadi. Bunday nutqiy harakat orqali so'zlovchi nafaqat o'zining minnatdorlik tuyg'usini bildiradi, balki suhbatdosh bilan ijobiy aloqani saqlash, muloqotdagi muvozanatni mustahkamlash va ijtimoiy yaqinlikni ta'minlash vazifasini ham bajaradi.

Minnatdorchilik nutqiy aktining muhim xususiyatlaridan biri uning vaziyatga bog'liqligidir. Ya'ni minnatdorchilik ifodasi qanday shaklda qo'llanishi suhbatdoshlarning yoshi, ijtimoiy mavqeyi, o'zaro yaqinlik darajasi, muloqot muhiti, nutqning rasmiy yoki norasmiyligi kabi omillarga bevosita bog'liq bo'ladi. Masalan, rasmiy vaziyatlarda minnatdorchilik odatda xolis, me'yoriy va ijtimoiy masofani saqlagan holda ifodalanadi. Norasmiy muloqotda esa u samimiylik, yaqinlik, hissiy bo'yoqdorlik va shaxsiy munosabatni kuchliroq aks ettiradi. Shu sababli minnatdorchilik nutqiy akti oddiy til birligi emas, balki ijtimoiy va madaniy munosabatlarni ifodalovchi murakkab pragmatik vosita sifatida baholanadi.

Ingliz muloqot madaniyatida minnatdorchilik nutqiy akti ko'pincha shaxsiy hudud, individual munosabat, odobli muloqot va ijtimoiy neytrallik tamoyillari bilan bog'liq holda namoyon bo'ladi. Ingliz tilida minnatdorchilik bildirish kundalik muloqotning deyarli barcha bosqichlarida faol qo'llanadi. Hatto kichik xizmat, oddiy yordam yoki muloqotdagi e'tibor uchun ham minnatdorchilik bildirish odatiy kommunikativ me'yor hisoblanadi. Bu holat ingliz

madaniyatida shaxslararo masofani hurmat qilish, suhbatdoshning harakatini qadrlash va ijtimoiy muomalada xushmuomalalikni saqlash muhim o'rin tutishini ko'rsatadi.

Minnatdorchilik nutqiy aktini ingliz va o'zbek tillari qiyosida tahlil qilishda uning faqat lug'aviy ma'nosiga emas, balki qo'llanish vaziyati, suhbatdoshlar o'rtasidagi munosabat, ijtimoiy masofa, rasmiylik darajasi va madaniy mazmuniga ham e'tibor qaratish zarur. Chunki bir til doirasida oddiy minnatdorchilik sifatida qabul qilinadigan ifoda boshqa tilda rasmiy, sovuq, ortiqcha yoki yetarli darajada samimiy bo'lmagan nutq shakli sifatida baholanishi mumkin.

1. *Kundalik muloqotdagi minnatdorchilik ifodalari.* Ingliz tilida kundalik hayotda minnatdorchilik juda tez-tez qo'llanadi. Masalan, kimdir eshikni ochib tursa, yo'l bersa, kichik yordam ko'rsatsa yoki oddiy xizmat bajarsa ham minnatdorchilik bildirish odatiy hol hisoblanadi.

Ingliz tilida:

- *Could you pass me the book, please?*
- *Sure.*
- *Thank you.*

Bu misolda minnatdorchilik qisqa, oddiy va odob doirasidagi javob sifatida namoyon bo'ladi. Ingliz muloqot madaniyatida bunday ifoda suhbatdoshning kichik harakatini ham qadrlash, shaxsiy hudud va odob me'yoriga rioya qilish belgisi hisoblanadi.

O'zbek tilida:

- Kitobni uzatib yuboring.
- Mana, oling.
- Rahmat.

O'zbek tilida ham bunday vaziyatda "rahmat" so'zi ishlatiladi. Biroq o'zbek muloqotida minnatdorchilik ko'pincha suhbatdoshning yoshi, maqomi va yaqinlik darajasiga qarab kengayishi mumkin. Masalan, kattalarga nisbatan "rahmat" bilan birga "baraka toping", "omon bo'ling" kabi iliq ifodalar ham qo'llanadi.

2. *Rasmiy vaziyatdagi minnatdorchilik.* Rasmiy nutqda minnatdorchilik ko'proq me'yoriy, bosiq va hurmatga asoslangan shaklda beriladi. Ingliz tilida bunday holatlarda minnatdorchilik odatda aniq va professional ohangda ifodalanadi.

Ingliz tilida:

- *Thank you for your cooperation.*
- *We appreciate your support.*
- *I would like to express my sincere gratitude for your assistance.*

Bu ifodalar ish faoliyati, rasmiy yozishmalar, ilmiy anjumanlar yoki tashkilotlararo munosabatlarda qo'llanadi. Ularda hissiylikdan ko'ra rasmiylik, e'tirof va hurmat kuchliroq seziladi.

O'zbek tilida:

- Hamkorligingiz uchun minnatdorchilik bildiramiz.
- Ko'rsatgan yordamingiz uchun samimiy tashakkur izhor etamiz.

— Sizning qo'llab-quvvatlashingiz biz uchun muhim ahamiyatga ega.

O'zbek tilidagi rasmiy minnatdorchilik ifodalarida ham hurmat va e'tirof yetakchi o'rinda turadi. Ammo o'zbek rasmiy uslubida "samimiy minnatdorchilik", "chuqur tashakkur", "ehtiyom bilan" kabi birikmalar ko'proq ishlatiladi. Bu holat o'zbek nutq madaniyatida rasmiylik bilan birga ehtiyom ohangi ham muhimligini ko'rsatadi.

3. *Norasmiy va yaqin munosabatlardagi minnatdorchilik.* Norasmiy muloqotda minnatdorchilik ko'proq samimiy, hissiy va erkin shaklda namoyon bo'ladi. Ingliz tilida yaqin insonlar o'rtasida minnatdorchilik qisqa, do'stona va ba'zan hissiy bo'yoqdor bo'ladi.

Ingliz tilida:

— *Thanks a lot!*

— *You're the best!*

— *I really appreciate it.*

Bu birliklar suhbatdoshga nisbatan iliq munosabatni bildiradi. Ayniqsa, *You're the best!* kabi ifodalar minnatdorchilik bilan birga maqtov va yaqinlik ma'nosini ham beradi.

O'zbek tilida:

— Juda katta rahmat!

— Yaxshiyam borsiz!

— Siz bo'lmaganingizda qiynalib qolardim.

— Ilohim, yaxshiliklaringiz qaytsin.

O'zbek tilida norasmiy minnatdorchilik ko'pincha hissiy jihatdan boy bo'ladi. Unda faqat minnatdorlik emas, balki duo, mehr, samimiy tilak va insoniy yaqinlik ham ifodalanadi. Masalan, "Ilohim, yaxshiliklaringiz qaytsin" ifodasi ingliz tilidagi oddiy *thank you* ma'nosidan kengroq bo'lib, unda diniy-madaniy qarash, ezgu niyat va minnatdorlik birgalikda namoyon bo'ladi.

4. *Yosh va ijtimoiy maqomga bog'liq minnatdorchilik.* O'zbek muloqot madaniyatida yosh va ijtimoiy maqom minnatdorchilik ifodasini tanlashda muhim omil hisoblanadi. Kichik yoshdagilar kattalarga minnatdorchilik bildirganda odatda hurmat ifodalari bilan boyitilgan shakllardan foydalanadi.

O'zbek tilida:

— Rahmat, ustoz, bergan maslahatlaringiz men uchun juda foydali bo'ldi.

— Katta rahmat, ona, duolaringiz va qo'llab-quvvatlashingiz uchun.

— Yordamingiz uchun minnatdorman, domla.

Bu misollarda "ustoz", "ona", "domla" kabi murojaat birliklari minnatdorchilikni yanada hurmatli va madaniy mazmunga ega qiladi. O'zbek madaniyatida bunday birliklar suhbatdoshning ijtimoiy o'rni va yoshiga e'tibor berilayotganini ko'rsatadi.

Ingliz tilida:

— *Thank you, teacher, for your advice.*

— *Thank you, Mom, for your support.*

— *I appreciate your help, Professor.*

Ingliz tilida ham maqom va munosabat darajasi hisobga olinadi. Ammo unda murojaat birliklari nisbatan aniq va standart shaklda beriladi. O'zbek tilidagi kabi duo yoki kengaytirilgan ehtirom ifodalari ingliz muloqotida kamroq uchraydi.

5. *Minnatdorchilik va duo uyg'unligi.* O'zbek tilida minnatdorchilik ko'pincha duo bilan qo'shib keladi. Bu holat uning milliy-madaniy xususiyatini yaqqol ko'rsatadi. Ayniqsa, kattalar, mehmonlar, ota-onalar yoki yordam bergan insonlarga nisbatan minnatdorchilik bildirilganda duo mazmunidagi birliklar faol ishlatiladi.

Misollar:

- Rahmat, baraka toping.
- Olloh rozi bo'lsin.
- Umringizdan baraka toping.
- Yaxshiligingiz o'zingizga qaytsin.
- Qo'lingiz dard ko'rmasin.

Bu ifodalarda minnatdorchilik oddiy nutqiy javob emas, balki insonning yaxshiligiga yaxshilik tilash, duogo'ylik qilish va samimiy ehtirom ko'rsatish vositasi sifatida namoyon bo'ladi. Ingliz tilida esa bunday vaziyatda odatda quyidagi shakllar qo'llanadi:

- *Thank you very much.*
- *I really appreciate your kindness.*
- *That is very kind of you.*

Ko'rinadiki, ingliz tilida minnatdorchilik ko'proq qadrlash va e'tirof etish orqali ifodalansa, o'zbek tilida u ko'pincha duo va ezgu tilaklar bilan kuchaytiriladi.

6. *Minnatdorchilikning kuchaytirilgan shakllari.* Har ikki tilda minnatdorchilik turli darajada kuchaytirilishi mumkin. Bunda so'zlovchi o'z minnatdorligining oddiy, kuchli yoki juda samimiy ekanligini ko'rsatadi.

Ingliz tilida:

- *Thanks.*
- *Thank you very much.*
- *Thank you so much.*
- *I am deeply grateful.*
- *I can't thank you enough.*

O'zbek tilida:

- Rahmat.
- Katta rahmat.
- Juda katta rahmat.
- Sizdan juda minnatdorman.
- Minnatdorchiligimni so'z bilan ifodalash qiyin.

Bu misollar shuni ko'rsatadiki, ingliz tilida minnatdorchilik ko'pincha daraja bildiruvchi so'zlar orqali kuchaytiriladi: *very much, so much, deeply*. O'zbek tilida esa "katta", "juda katta", "chin dildan", "samimiy" kabi birliklar orqali minnatdorchilikning ta'sirchanligi

oshiriladi. O'zbek tilida ba'zan minnatdorchilikni kuchaytirish uchun obrazli va hissiy ifodalar ham qo'llanadi.

7. *Minnatdorchilikka javob qaytarish.* Minnatdorchilik nutqiy aktida unga beriladigan javob ham muhim pragmatik ahamiyatga ega. Ingliz va o'zbek tillarida bunday javoblar o'ziga xos shakllarga ega.

Ingliz tilida:

- *Thank you.*
- *You're welcome.*
- *Thanks a lot.*
- *No problem.*
- *I appreciate your help.*
- *My pleasure.*

Bu javoblarda suhbatdoshning yordami oddiy, tabiiy va muammo tug'dirmagan harakat sifatida ko'rsatiladi. Ayniqsa, *no problem* norasmiy muloqotda keng qo'llanadi.

O'zbek tilida:

- Rahmat.
- Arzimaydi.
- Katta rahmat.
- Hechqisi yo'q.
- Yordamingiz uchun minnatdorman.
- Xizmatimiz.
- Rahmat, baraka toping.
- Salomat bo'ling.

O'zbek tilida minnatdorchilikka javob qaytarishda kamtarlik va samimiylik kuchli seziladi. "Arzimaydi", "xizmatimiz", "hechqisi yo'q" kabi javoblar yordam bergan shaxsning o'z xizmatini katta ko'rsatmaslikka intilishini bildiradi. Bu esa o'zbek nutqiy etiketida kamtarlik muhim qadriyat ekanligini ko'rsatadi.

Umuman olganda, minnatdorchilik nutqiy akti ingliz va o'zbek tillarida umumiy kommunikativ vazifaga ega bo'lsa-da, uning ifodalanish usullari, madaniy mazmuni va pragmatik imkoniyatlari har bir xalqning milliy mentaliteti bilan belgilanadi.

Tahlil mezonlari	Ingliz tilida	O'zbek tilida
Qo'llanish chastotasi	Juda tez-tez, hatto kichik xizmat uchun ham ishlatiladi	Vaziyatga qarab qo'llanadi, ko'pincha samimiylik bilan boyitiladi
Madaniy asos	Shaxsiy hudud, odob, individual hurmat	Hurmat, samimiylik, duo, jamoaviy qadriyat
Ifoda shakli	Qisqa, standart, vaziyatga mos	Keng, hissiy, duo va tilak bilan boyitilgan
Rasmiy muloqot	Professional va neytral	Rasmiy, lekin ehtirom ohangi kuchli
Norasmiy muloqot	Do'stona, qisqa, erkin	Illi, samimiy, hissiy bo'yoqdor

Tahlil mezonl	Ingliz tilida	O'zbek tilida
Javob shakllari	<i>You're welcome, no problem, my pleasure</i>	Arzimaydi, hechqisi yo'q, xizmatimiz, salomat bo'ling

Ushbu tahlildan ko'rinadiki, ingliz va o'zbek tillarida minnatdorchilik nutqiy akti umumiy kommunikativ vazifaga ega bo'lsa-da, uning madaniy mazmuni, qo'llanish usuli va pragmatik yuklamasi har xil. Ingliz tilida minnatdorchilik ijtimoiy odob va shaxsiy hurmatni ifodalovchi me'yoriy nutqiy akt sifatida namoyon bo'ladi. O'zbek tilida esa u minnatdorlik bilan birga ehtirom, duo, samimiy tilak, kamtarlik va insoniy yaqinlikni ham ifodalaydi.

Misollar tahlili shuni ko'rsatadiki, minnatdorchilik nutqiy akti har ikki tilda ham ijobiy muloqotni ta'minlovchi muhim vositadir. Biroq ingliz tilida u ko'proq kommunikativ odob va ijtimoiy neytrallik asosida shakllansa, o'zbek tilida milliy mentalitet, hurmat, duogo'ylik va samimiy munosabat bilan chambarchas bog'liq holda namoyon bo'ladi. Shu sababli minnatdorchilik ifodalarini tarjima qilish yoki madaniyatlararo muloqotda qo'llashda faqat so'zma-so'z ma'noni emas, balki ularning madaniy va pragmatik vazifasini ham hisobga olish zarur.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, minnatdorchilik nutqiy akti ingliz va o'zbek tillarida ijobiy muloqotni shakllantiruvchi, hurmat, e'tibor va samimiy munosabatni ifodalovchi muhim kommunikativ hodisa hisoblanadi. Qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, ingliz tilida minnatdorchilik ko'proq odob, shaxsiy hudud va ijtimoiy neytrallik asosida namoyon bo'lsa, o'zbek tilida u hurmat, samimiylik, duo, ehtirom va milliy qadriyatlar bilan boyitiladi. Har ikki tilda ushbu nutqiy aktning qo'llanishi muloqot vaziyati, yosh, ijtimoiy maqom va suhbatdoshlar o'rtasidagi munosabat darajasiga bog'liq. Shu bois minnatdorchilik ifodalarini o'rganish madaniyatlararo kommunikatsiya, tarjima amaliyoti va chet tilini o'qitishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Austin J.L. How to Do Things with Words. — Oxford: Clarendon Press, 1962.
2. Searle J.R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. — Cambridge: Cambridge University Press, 1969.
3. Brown P., Levinson S.C. Politeness: Some Universals in Language Usage. — Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
4. Wierzbicka A. Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction. — Berlin: Mouton de Gruyter, 2003.
5. Safarov Sh. Pragmalingvistika. — Toshkent, 2008. — 318 b.
6. Safarov Sh. Pragmalingvistika. — Toshkent, 2008. — 318 b.
7. Hakimov M. O'zbek pragmalingvistikasi asoslari. — Toshkent: Akademnashr, 2013. — 178 b.

8. Nurmonov A., Hakimov M. Lingvistik pragmatikaning nazariy shakllanishi. // O'zbek tili va adabiyoti. — 2001. — №4. — B. 54–58.

9. Qo'ng'urov R., Begmatov E., Tojiyev Yo. Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 1992.

10. Mahmudov N. Tilning mukammal tadqiqi yo'llarini izlab... // O'zbek tili va adabiyoti. — Toshkent, 2012. — №5. — B. 3–16.